

Алла Литвиненко

МУЗИЧНА КУЛЬТУРА ПОЛТАВЩИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Останнім часом усе більшу увагу науковців привертає краєзнавчий (регіональний) аспект дослідження різних сфер культури України.¹ Мистецьке буття певного регіону, який у багатьох площинах вирізняється з-поміж інших своїми особливостями і тенденціями розвитку, нині становить інтерес не лише як частина загальної культури України, а й як унікальне явище серед інших регіонів, навіть у контексті Європи загалом.

Полтавщина – це окремий регіон, історично, географічно і соціально зумовлений культурний феномен.

До початку ХІХ століття Полтавщина не вважалася окремим регіоном, а входила до складу великих адміністративно-територіальних округів.

Проте за своїм географічним розташуванням Полтавщина завжди належала до центральних українських земель (сучасна Наддніпрянщина), які у науковій літературі характеризуються як «центр етнічного формування українців, їхньої мови і культури»². Територіальна відмежованість від іноземних сусідів, а також відсутність асиміляційних факторів з неукраїнськими землями, розташування між значними культурними осередками – містами Києвом і Харковом, – сприяли формуванню і збереженню суто регіональних рис художньої культури і водночас кристалізації тих особливостей, які згодом стали загальнонаціональними.

Потужний розвиток регіону розпочався наприкінці ХVІІІ століття у період поновлення державної автономії України у межах Російської імперії.³ Датою фактичного утворення Полтавщини як окремого регіону можна вважати 1802 рік, коли Полтавська губернія вийшла зі складу губернії Малоросійської і здобула територіальну й економічну незалежність. За площею вона посідала 39 місце серед 65 губерній і областей Російської імперії.

Початок соціокультурного розвитку (1800-1830) пов'язаний із правлінням генерал-губернаторів Малоросії князів О. Куракіна і М. Репніна-Волконського. Їхня діяльність на Полтавщині стимулювала становлення архітектури, садово-паркового мистецтва, медицини; фінансову підтримку

¹ Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні: теоретико-методологічні проблеми: Дис. ... докт. істор. наук. – Інститут історії НАН України. – К., 2005; Селівачов М. До проблеми районування українського народного мистецтва (ХVІІІ-ХХ ст.): Інститут суспільних досліджень: www.ukrtterra.com.ua/review/21/. – 27.04.2006; Виткалов В., Виткалов С. Регіональний чинник як важливий фактор дослідження вітчизняного культурно-мистецького процесу // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Культуролог. читання пам'яті Володимира Подкопаса». – К., 2007; та ін.

² Ми – українці. Енциклопедія українознавства: У 2 кн.: – Дніпропетровськ: «Дніпрокнига», 1999. – Кн. 2. – 144 с.

³ Колесник І. І. Культурологія та історіографія: можливості діалогу // Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. – Дніпропетровськ: Видавництво ДДУ, 1996. – Вип. 1. – С. 114–123.

музичного виконавства, театральної справи; заснування навчальних закладів нового типу, зокрема, першого на території Лівобережної України Інституту шляхетних дівчат (1818). У середині XIX століття активізувалася організація освітніх гуртків і недільних шкіл, публічних бібліотек, театральних вистав і народних читань, розповсюдження україномовної літератури, збирання і вивчення фольклору.

Завершальний етап культурного формування регіону припадає на кінець XIX – початок XX століття (період українського національного відродження). Найголовніші події регіону, які на той час мали загальнонаціональний резонанс, це організація конкурсу на «проект народної школи в українському стилі»; відкриття пам'ятника І. Котляревському (1903), відкриття першої в Україні україномовної школи ім. І. П. Котляревського (1903-1905); заснування перших у Лівобережній Україні україномовних друкованих видань – «Хлібороб» (Лубни, 1905), «Рідний край» (Полтава, 1906). Щодо мистецького життя, то почали діяти музично-хорове товариство «Боян», Прилуцьке вокально-музичне товариство і драматичний гурток, Гадяцьке музично-драматичне товариство, Смілянський російсько-український вокально-музично-драматичний гурток. Саме для цього періоду – від отримання територіально-адміністративної автономії й до початку XX століття – регіональні методи у дослідженні культури Полтавщини, зокрема музичної, стають найбільш оптимальними.

У краєзнавчих дослідженнях культурного життя найпродуктивнішим вважається застосування джерелознавчого й історіографічного методів – як головних у вивченні історії культури і мистецтва.

З погляду цих підходів музичне життя Полтавщини найкраще представлено в *періодичних виданнях* («Русская музыкальная газета», «Полтавские губернские ведомости», «Полтавский вестник», «Полтавщина», «Полтавская речь», «Полтавский край», «Полтавский день», «Полтавский голос», «Кременчуцький голос», «Хуторянин», «Южанин», «Рідний край», «Киевская старина», «Украинский вестник», «Руслан», «Правда», «Киевлянин», «Северная пчела», «Киевский телеграф», «Театральный и музыкальный вестник», «Московитянин», «Исторический вестник», «Санкт-Петербургские ведомости», «Одесский вестник», «Rigache Zeitung»); *історіографічних, мистецтвознавчих і краєзнавчих працях* (М. Арандаренко, В. Василевського, В. Василенка, В. Жук, П. Мазанова, Ф. Миколайчика, В. Модзалевського, А. Нарядька, І. Павловського, Л. Падалки, А. Ромашкевича, С. Фарини, М. Фіндейзена, В. Ханка, Д. Щербаківського); *епістолярній і мемуарній літературі* (М. Мусоргського, В. Оголевця, Г. Хоткевича); *особистих архівах* (М. Грінченка, О. Єрофєєва, В. Кабачка, Л. Кауфмана, Л. Лісовського, Г. Маркевича, О. Оголевця, Панаса Мирного, П. Сапса, М. Фісуна⁴, С. Шевченка, В. Щепотьєва, Л. Яновської); *архівних*

⁴ Фісун Михайло Андрійович (1909–1994) – відомий полтавський музичний діяч, диригент, композитор, фольклорист, етнограф і педагог, заслужений працівник культури України. Освіту здобув у

документах (Центрального державного історичного архіву України, Державного архіву Полтавської області)

Щодо періодики, то значна частка місцевих періодичних видань була втрачена під час Великої вітчизняної війни.

Проте певні масиви регіональної і центральної преси, а також інших джерел, збереглися, і найбільші з них зосереджені у фондах Центральної національної бібліотеки України імені В. Вернадського, Полтавському обласному архіві, Полтавському обласному краєзнавчому музеї Полтавській обласній бібліотеці імені В. Г. Короленка, у Полтавському державному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, в музеї «Музична Полтавщина», заснованому Михайлом Фісуном при Полтавському музичному училищі імені М. Лисенка, та в деяких інших культурно-мистецьких закладах.

Матеріали тогочасної періодики щодо культурно-музичного життя мали різне інформативне наповнення: повідомлення; афіші; оголошення; реклама; замітки; коментарі до концертних програм; документи (статути, звіти про діяльність мистецьких товариств); історичні розвідки; аналітичні статті; огляди. Особливо інформативно цінними є рецензії на концерти місцевих артистів-виконавців та гастролерів. Численні публікації вказують насамперед на високий не лише соціальний, а й культурно-мистецький статус регіону. А їх жанрова специфіка свідчить про динаміку культурно-мистецького життя регіону.

Активну участь у написанні матеріалів брали добре знані сучасники (В. Милорадович, І. Павловський, Олена Пчілка, В. Щепотьєв, Д. Ахшарумов, Л. Лісовський). Своїми статтями й виступами вони створювали на сторінках місцевої періодики своєрідний літопис музично-культурного життя губернії.

Історичні джерела свідчать, що найбільшого рівня розвитку музична культура Полтавщини в дореволюційній Росії досягла на межі XIX-XX століть. Під впливом європейських мистецьких традицій закладаються підвалини професіоналізації музичного виконавства, музичної освіти, гастрольно-концертного життя. Водночас формуються притаманні регіону традиції у сфері професійного оперного театру, хорового виконавства, бандурного мистецтва.

На Полтавщині ще наприкінці XVII століття функціонувало чимало осередків музичної культури (музичних цехів), а у XVIII – першій половині XIX століття було значно більше кріпацьких театрів, капел та оркестрів, ніж у сусідніх регіонах. У діяльності цих осередків кріпацької культури (театрів

Полтавському музичному училищі і Київському вищому музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка на факультеті хорового диригування (1927–1931) під керівництвом С. Тележинського, М. Грінченка, Л. Ревуцького, В. Мерзлякова, І. Белзи, О. Климова, Ю. Гіренка, М. Шевчука.

Д. Трощинського і Я. Лобанова-Ростовського, оркестру Галаганів) вже проявляються ознаки професіоналізму: включення до їхнього репертуару творів як регіональних, так і провідних російських та зарубіжних драматургів і композиторів; участь у постановках професійних акторів; високий виконавський рівень музикантів оркестру, часто з освітою у провідних закладах Європи. Осередки маєткової культури заклали надійні підвалини у розвитку театрального мистецтва, на ґрунті яких згодом були створені Полтавський вільний театр (1808-1812) – один із перших українських професійних закладів; перша професійна українська драматична трупа Г. Ашкаренка (1880, Кременчук), у складі якої працювали Марко Кропивницький і Микола Садовський.

Потужною ланкою музичної культури Полтавщини, багаті давніми традиціями народного виконавства, є кобзарське мистецтво, яке переросло межі регіонального і набуло статусу національного. Його найвидатніші представники стали легендою українського кобзарства, прославивши його далеко за межами України. Учені вважають його окремою школою, відмінною від інших територіальних об'єднань кобзарів (наприклад, харківської школи). Практично кожен повіт мав своїх кобзарів із властивими їм особливостями виконання, освітніми традиціями, стилістичними якостями. До нашого часу збереглися імена найвидатніших з них: Остап Вересай, Михайло Кравченко, Остап Калний, Опанас Барь, Платон Кравченко і його учень Федір Кушнерик, Явдоха Пилипенко, Антон Скоба, Іван Скубій та інші.

Творчий потенціал кобзарського мистецтва Полтавщини, навіть усупереч численним царським заборонам чи репресивним заходам радянського часу, став основою для розвитку професійної кобзарської школи в Україні уже у ХХ столітті. Велика роль у цій справі належить полтавському педагогу і диригентові Володимирі Кабачку (1892-1957). Організована (1925) ним Полтавська капела бандуристів 1929 року отримала звання Державної зразкової капели бандуристів Української РСР. Теоретична праця В. Кабачка – «Школа гри на бандурі»⁵ – була одним із перших підручників у сфері українського бандурного виконавства і мала безперечний вплив на становлення професійного кобзарського мистецтва в усій Україні.⁶

Важливу роль у розвитку музичної культури краю мало домашнє музикування. Упродовж першої половини ХІХ століття у сім'ях полтавського дворянства ця традиція поступово стала найпопулярнішою формою навчання гри на музичних інструментах. Музичне середовище сприяло вихованню багатьох визначних музикантів. Найяскравіші з них – юні піаністи-віртуози

⁵ Підручник «Школа гри на бандурі» (1958), над яким музикант працював багато років, вийшов друком у співавторстві з відомим композитором і теоретиком Є. Юцевичем. В. Кабачок змушений був скористатися допомогою співавтора, оскільки тяжка хвороба, що прикувала його до ліжка, не дозволяла йому самому довести справу до кінця.

⁶ Бандуристе, орле сизий... Віночок спогадів про В. А. Кабачка / С. В. Баштан, Л. Я. Івахненко. – Київ: Музична Україна, 1995 – 135 с.

Тимофій Шпаковський та Андрій Родзянко, відомі далеко за межами батьківщини.

На середину століття стали проявлятися ознаки професіоналізму у сфері домашнього музикування: високий рівень фахової підготовки і мистецької ерудиції виконавців; виконання у концертах російської і західноєвропейської класики; належна матеріальна база.

На початку ХХ століття найактивнішими учасниками домашнього музикування були полтавські родини Єдлічок, Зайцевих, Головні, Ахшарумових, Семенченків, Старицьких, Лісовських, Милорадовичів, Вонсовських, Кошевських, М'ясоєдових та ін.

Наслідком активного розвитку зазначених традицій стало утворення Полтавської спілки камерної музики, яка мала всі ознаки професійного колективу: жанрове розмаїття, велика кількість залучених до концертних акцій професійних музикантів, належний рівень організації роботи. Особливість Спілки полягала в тому, що на її концертах звучав практично весь камерний репертуар епохи – твори композиторів Росії, Німеччини, Австрії, Франції, Польщі, Норвегії, Угорщини.

Становлення музичної освіти на Полтавщині також відбувалося упродовж ХІХ століття. Процес проходив поступово, – від запровадження елементів професійної освіти у загальноосвітніх закладах до створення спеціалізованих музично-освітніх установ.

Першою на теренах Російської імперії установою з ознаками навчально-виховної та музично-філармонійної організації вищого типу була ще Музична академія у Кременчуці (1787-1792). Також однією з перших в Україні стала заснована у Полтаві 1776 року співацька школа (фундатор Е. Булгарін), на базі якої відкрилася Полтавська семінарія (1780), де навчався Іван Котляревський.

Від початку ХІХ століття у регіоні існувала досить розгалужена мережа навчальних закладів, діяльність яких була спрямована насамперед на розповсюдження музичного виховання в духовній та світській сферах і, загалом, відповідала естетичним потребам тогочасного суспільства, де музична освіта була швидше атрибутом шляхетності, ніж актом підготовки професійних музикантів.

За винятком церковних освітніх установ (Полтавська духовна семінарія, Полтавське жіноче єпархіальне училище), де музика мала фахове спрямування і базувалася на професіональних засадах, інші освітні заклади ще перебували на стадії допрофесійного розвитку.

Основними осередками музичної освіти у регіоні першої половини ХІХ століття були державні загальноосвітні установи (Полтавський інститут шляхетних дівчат, Полтавський кадетський корпус) і приватні заклади (пансіони). Незважаючи на дискримінаційне ставлення до мистецьких дисциплін, рівень викладання музичних предметів був досить високим,

оскільки його забезпечували музиканти-професіонали – вихованці провідних музично-освітніх закладів Європи.

У другій половині XIX століття процеси професіоналізації, пов'язані з відкриттям перших консерваторій Імператорського російського музичного товариства (ІРМТ), мали вагомі наслідки для розвитку музичної інфраструктури регіону. Остаточо завершився розподіл музичної освіти на спеціальну і загальну. Хоч на Полтавщині у цей час ще не було спеціалізованих музичних навчальних закладів, позитивні зрушення позначилися на діяльності загальноосвітніх установ: зріс методичний рівень викладання, забезпечений відповідними навчальними програмами; збільшилася тривалість музичних занять; урізноманітнилися й активізувалися види музикантської діяльності учнів і викладачів. Зростання рівня музичної підготовки у периферійних загальноосвітніх навчальних закладах сприяло поповненню аматорської сфери обізнаними музикантами, а найбільш обдаровані могли здобувати музичну освіту поза межами регіону в музичних навчальних закладах вищого типу.

Остаточна професіоналізація сфери музичної освіти на Полтавщині була пов'язана з відкриттям музичних класів, а згодом – і музичного училища Полтавського відділення ІРМТ. У цей час альтернативними установами з підготовки музикантів-фахівців стали різноманітні приватні спеціалізовані заклади (школи, класи, курси), які набули поширення у регіоні саме на межі XIX-XX століть. І традиції домашнього музикування, і, особливо, інституційне становлення музичної освіти на Полтавщині, – сприяли розвитку гастрольно-концертної практики. Яскравою подією, яка умовно ознаменувала початок концертного життя губернії, стали гастролі М. Мусоргського і Д. Леонової (1879). Але його найактивніший період концертного життя припадає на межу XIX-XX століть, коли було зведено будівлю Полтавського просвітницького дому і відкрито в ній найбільшу «гастрольну сцену». Традиційним залишалось й проведення літніх садових концертів, де виступали як місцеві, так і російські і зарубіжні оркестрові колективи і музиканти-солісти (оркестри військових капелмейстерів Р. В. Шуппеля, В. І. Гебена, В. Т. Левшакова, музиканти з оркестрів Д. Ахшарумова й О. Г. Єрофєєва).

На початку XX століття гастрольне життя було репрезентовано різноманітними виконавськими силами: солісти-інструменталісти (піаністи, скрипалі, віолончелісти); майстри сольного співу (артисти української і російської опери); вокальні й інструментальні ансамблі; хорові колективи; оперні трупи (італійські й українські). Представлено й різні види мистецтва: опера, драматичний театр (український і російський), балет, сучасний танець, оперета, водевіль, цирк, кіно, лекції просвітницького характеру.

Серед найвизначніших гастролерів: піаністи А. Контський, О. Зілоті, А. Аренський, Й. Гофман, Ю. Сливинський, О. Боровський, О. Міклашевський; скрипалі Е. Ондржічек, О. Габрилович, Ф. Крейслер, М. Єрденко,

Я. Коціан, Є. Цимбаліст, М. Полякін, Л. Ауер; віолончелісти В. Алоїз, О. Вербилович; співаки М. Фігнер, Є. Мравіна, Л. Собінов, Ф. Шаляпін, М. Швець, Д. Бухтояров, В. Діковська, О. Мишуга, А. Вяльцева, Н. Арцебашева, О. Збруєва, Г. Мейчик, П. Цесевич, Б. Мезєнцов, фінська співачка А. Фостр'ом і польська оперна артистка А. Більска; майстри фольклорного жанру Н. Плевицька і М. Комарова. Крім вокальних й інструментальних виконавців, у Полтаві гастролювали оперні трупи Царетеллі й Кастеляно, російський драматичний театр Ф. А. Корша, російська драматична трупа Басманова, хорова капела Д. Агреньова-Слов'янського, хор Харківського університету під керівництвом І. Туроверова.

Важливу роль у гастрольно-концертному житті губернії початку ХХ століття відігравали виступи українського драматичного театру, який на той час переживав період професійного піднесення. Репертуар провідних українських труп М. Садовського, І. Тобілевича, М. Кропивницького, П. Саксаганського, М. Старицького, які теж відвідували Полтавщину, був представлений творами І. Котляревського, М. Лисенка, С. Гулака-Артемівського, М. Аркаса, зарубіжних авторів (С. Монюшко, Б. Сметана, П. Масканьї).

Кульмінаційним етапом розвитку гастрольно-концертного життя стали 1913-1914 роки. У місцевій періодиці знаходимо відомості про гастролі С. Рахманінова, О. Скрябіна, Артура Рубінштейна. Тодішня гастрольна насиченість губернії була такою великою, що в один день могло відбуватися кілька мистецьких заходів, тому перед шанувальниками мистецтва стояв нелегкий вибір, який захід відвідати. Сучасна Полтава може лише позаздрити тій надзвичайній насиченості гастрольного життя колишнього провінційного губернського міста.

Але вирішальною у процесі становлення музичної культури регіону була діяльність Полтавського відділення ІРМТ, базою для організації якого стала Полтавська спілка любителів симфонічної музики (заснована 1897 року).

Ініціаторами заснування відділення були О. Лісовський (секретар земської управи у Полтаві) і Д. Ахшарумов (скрипаль, композитор, диригент, педагог). До першого складу колективу входили музиканти-аматори, лише невелика кількість яких мала професійну музичну освіту. Прем'єрний виступ оркестру 28 січня 1898 р. був схвалений полтавською публікою.

Репертуар концертів Полтавського симфонічного оркестру Д. Ахшарумова мав чітке академічне спрямування, наявність симфонічних та оркестрових творів західноєвропейських і російських композиторів-класиків: Л. ван Бетховена, Г. Берліоза, Й. Гайдна, К. Глюка, К. Вебера, Ф. Мендельсона, В. А. Моцарта, Ф. Шуберта, Р. Шумана, П. Чайковського, О. Бородіна, М. Глінки, О. Даргомижського, М. Римського-Корсакова, А. Рубінштейна, Е. Направника й ін. Широка пропаганда творів російських композиторів була загальною тенденцією у розвитку інструментального

виконавства й відповідала основними завданнями ІРМТ. Чільне місце у репертуарі оркестру посідали твори російських композиторів нового покоління (симфонії П. Хвощинського; С. Юферова, В. Сенілова, П. Шенка). Новаторськими рисами можна вважати виконання творів українських і передусім місцевих композиторів (М. Калачевського, О. Немеровського, В. Оголевця, Л. Лісовського, Д. Ахшарумова).

З перших кроків своєї діяльності Д. Ахшарумов розпочав також публікацію до кожного концерту пояснювальних програм, які своїм новаторством випереджали навіть такі великі культурні центри, як Москва, Петербург та Київ. Зміст програм свідчить про європейську орієнтацію поглядів Д. Ахшарумова. На ґрунтовність праці, її методичну цінність і просвітницьку спрямованість вказує коло охоплених питань: огляд відповідного історичного періоду, в межах якого відбувалася діяльність митця (класицизм, романтизм); оцінка його творчого доробку в контексті конкретної епохи; визначення ролі виконуваного твору у творчій спадщині композитора й у контексті розвитку жанру чи стильового напрямку; розкриття історії жанру; докладний аналіз форми з характеристикою основного тематизму; опис історії написання, сценічної чи концертної долі твору; переказ лібрето опери чи балету, фрагменти яких виконуються; а також – виклад літературної програми інструментального чи поетичного тексту вокального твору. Широкий спектр принагідно використаних різноманітних історичних даних, влучних мистецьких паралелей, цікавих фактів з біографій митців, а також вагомість висновків свідчать про неабияку ерудованість Д. Ахшарумова, а справедливність критичних зауважень – про високі критерії в оцінці мистецьких явищ.

Надзвичайно активна виконавська діяльність колективу Д. Ахшарумова була першою вдалою спробою у справі популяризації симфонічної музики серед широких верств населення периферії. Систематичні виступи симфонічного оркестру сприяли підвищенню загальнокультурного рівня публіки, що, своєю чергою, забезпечувало сприйняття і розуміння творів різних стильових напрямків. Наслідком активної пропагандистської діяльності оркестру стало виникнення мистецьких спілок аматорського чи напіваматорського характеру: Спілка любителів симфонічної музики у Кременчуці (1900); музичний гурток у селі Гожули (1915) та ін.

Динаміка концертно-гастрольної роботи симфонічного оркестру Полтавського відділення ІРМТ була вражаюча. За шістьнадцять років колектив улаштував 434 концерти, з них – 392 симфонічні концерти і 42 камерних зібрання лише у самій Полтаві, а також – 300 концертів під час гастрольних поїздок. Надзвичайно активна гастрольно-концертна діяльність, яку послідовно здійснював цей колектив, сприяла практичній реалізації ідеї Д. Ахшарумова щодо створення першого пересувного симфонічного оркестру.

Загалом діяльність Полтавського симфонічного оркестру є визначною насамперед стосовно популяризації у провінції академічної музики. Висока організованість, ініціативність керівника й учасників оркестру здобули заслужене визнання на Полтавщині і за межами регіону. Просвітницька діяльність колективу, спрямована на пропаганду найкращих зразків класичної музичної літератури, відіграла велику роль у формуванні мистецьких уподобань і музичних смаків публіки не лише Полтавщини, а й багатьох найвіддаленіших куточків Російської імперії.

Важливу роль у розвитку музичної культури Полтавщини, особливо освіти, відіграли також Музичні класи (1902) і Музичне училище (1904) Полтавського відділення ІРМТ. Навчально-методичне забезпечення й організаційні новації директора училища Д. Ахшарумова орієнтували діяльність Полтавського училища на професійні стандарти європейських і російських освітніх установ. Про орієнтацію ж училища на національні пріоритети свідчить дворічний курс драми, викладання якого не було властиве освітнім закладам системи ІРМТ (цей факультет був лише в Музично-драматичній школі Миколи Лисенка).

Високий рівень викладання забезпечувався залученням до роботи кваліфікованих викладачів – випускників європейських і російських консерваторій. А учнівський оркестр і оперна студія (організатор Ф. Левицький) при училищі були не лише школою практики для майбутніх музикантів-артистів, а й виконували просвітницькі функції: активна гастрольно-концертна діяльність учнів сприяла ознайомленню широких верств населення із творами відомих зарубіжних та українських композиторів.

Розпочавши свою діяльність як «школа оркестрових музикантів» із суто практичними завданнями підготовки виконавців для потреб оркестру Д. Ахшарумова, музичне училище згодом стало потужним осередком культури, що дало підстави 1917 року порушити питання про реорганізацію його у консерваторію.

На основі аналізу численних джерел, які свідчать про активне музичне життя Полтавщини, можна вважати, що соціально-культурний розвиток регіону ХІХ – початку ХХ століття був одним із головних в Україні щодо формування культурно-мистецьких національних традицій.

Культура Полтавщини – невід’ємна складова самодостатньої і самобутньої духовної спадщини українського народу. На терені регіону сформувалися загальнонаціональні риси українського менталітету, саме митці-полтавці виявилися реформаторами і фундаторами літературної (І. П. Котляревський) і музичної (М. В. Лисенко) мов. Тож усебічне дослідження і докладне вивчення культури краю, її процесів, відродження незаслужено забутих імен є необхідною умовою не лише осмислення сутності явищ регіонального порядку, а й відтворення цілісності історико-культурного розвитку України загалом.

Література:

1. Андрієвський В. З минулого 1917 р. на Полтавщині: Берлін, 1921.
2. Женские учебные заведения в г. Полтава до 1917 г. // Методические материалы на тему «Улицы старой Полтавы». – Полтава, 1988. – С. 12-13.
3. Императорское русское музыкальное общество. Полтавское отделение. Сезон 1900/1901 года. 31-42 собрание. – Полтава, 1901.
4. Історія української дожовтневої музики / Ред. О. Я. Шреєр-Ткаченко. – Київ: Музична Україна, 1969. – 590 с.
5. Історія української музики: В 6 т. / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Т. 3. Кінець XIX – початок XX століття / Ред. колегія М. П. Загайкевич, А. П. Калениченко, Н. Ф. Семененко. – 424 с.
6. Корній Л. Історія української музики: У 3 ч. – Київ–Нью-Йорк: М. П. Коць, 1998-2001.
7. Литвиненко А. І. Інструментальне виконавство Полтавщини другої половини XIX – початку XX століття (до проблеми становлення регіональної музичної культури) // Мистецтвознавчі аспекти славістики: Наукові записки культурологічного семінару. – Вип. 2. – Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2002. – С. 81-89.
8. Литвиненко А. І. Полтавщина періоду національного відродження (кінець XIX – початок XX століть): соціокультурний розвиток регіону // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Збірник наукових праць. – Вип. 20. – Київ: КНЛУ, 2002. – С. 163-168.
9. Литвиненко А. І. Становлення професійної музичної освіти на Полтавщині (середина XIX – початок XX століття) // Культура і сучасність: Альманах. – Київ: ДАКККІМ, 2001. – № 1-2. – С. 82-90.
10. Періодичні видання Полтави та Полтавської губернії (1838-1917) – Львів-Київ, 1996. – 128 с.
11. Попович О. П. Українське музичне життя Перемишля (1919-1999): Дис. канд. мистецтвознавства. – Інститут мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. НАН України. – Київ, 2003. – 169 с.
12. Финдейзен Н. Очерк деятельности Полтавского отделения Императорского русского музыкального общества за 1899-1915 г.г. – Полтава, 1916. – 56 с.